

Uvodnik *Editorial*

Martina Blečić Kavur

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Slovenija
martina.blecic.kavur@upr.si

Sodobne družbe so kompleksni sistemi, ki vključujejo tudi osebe s posebnimi potrebami. Različni načini doživljanja arheologije, preteklosti in dediščine so kontekstualne narave, ker jih lahko vsi različno vrednotimo, dojemamo in razumemo. Zato je tudi upravljanje in varstvo arheološke dediščine danes nepredstavljivo brez aktivnega sodelovanja javnosti v celoti. Časi, ko je bila arheologija disciplina razumljiva in dostopna samo ozkemu akademskemu krogu, so preteklost. Po drugi strani, pa je ti. *inkluzivna arheologija* precej nov arheološki pristop, ki se, za razliko od arheologije za javnost, osredotoča na specifične skupine ljudi in jih obravnava individualno, ter omogoča da v celoti izkusijo in doživijo svojo preteklost.

Premisa dosegljive in/ali dostopne arheološke dediščine je v zadnjih nekaj letih močno povečala prepoznavnost vprašanj vključevanja oseb s posebnimi potrebami. To je posledično pripeljalo do množice projektov, ki zajemajo širok spekter dejavnosti in ustvarjajo nove smernice v arheologiji. V tem kontekstu je bil osmišljen in izpeljan tudi mednarodni visokošolski projekt ERASMUS+ *Accessible and Digitalized Cultural Heritage for Persons with Disabilities / Dosegljiva in digitalizirana kulturna dediščina za osebe s posebnimi potrebami* (AD HOC 92019-1-MK-01-KA203-060269), ki je vključeval partnerje iz Severne Makedonije (Univerza Sv. Cirila in Metoda, Filozofska fakulteta, Skopje), Grčije (Artifactory, Chios), Italije (Univerza Tor Vergata v Rimu) in Slovenije (Univerza na Primorskem,

Fakulteta za humanistične študije) (<https://ad-hoc.ireason.mk/>). Namen tega projekta je bil ustvariti strateško partnerstvo na področju visokega šolstva z ciljem ustvarjanja inovativnih praks pri digitalizaciji arheološke dediščine in njeni dostopnosti za osebe s posebnimi potrebami. Z drugimi besedami, projekt je bil usmerjen na približanje arheološke dediščine ne samo širši javnosti, temveč specifičnim skupinam ljudi s posebnimi potrebami (osebe z okvarami vida ali sluha in motnjami v duševnem razvoju) z digitalizacijo te dediščine v formatih, ki so dostopni vsem in s tem omogočajo spletno učenje, učenje na daljavo ter vseživljenjsko učenje.

V okvirju projekta je bila aprila 2022, v organizaciji Fakultete za humanistične študije in Oddelka za arheologijo in dediščino izpeljana mednarodna konferenca *Accessible and Digitalized Cultural Heritage for Persons with Disabilities – Ad Hoc* katere so se udeležili vsi partnerji in povabljeni predavatelji. Izbrani prispevki kolegov iz Severne Makedonije, Grčije, Italije, Hrvaške in Slovenije pa so zbrani v tej tematski številki revije *Studia universitatis hereditati* (10/2), ki je pred nami.

Pričujoča številka je zbir sedmih razprav, razporejenih v dva sklopa. Najprej so uvrščeni prispevki teoretičnih razprav, nato pa sledijo članki predstavitev primerov iz specifičnih področij dostopnosti in/ali digitalizacije arheološke dediščine dosegljive v muzejih, na najdiščih, oziroma predstavitev zaradi različnih okoliščin popolnoma nedostopne arheološke dediščine.

Prvo razpravo, *Uporaba interpretativne enačbe za omogočanje kulturnih izkušenj za občinstvo s posebnimi potrebami v digitalnem okolju*, sta pripravila Dorothea Papathanasiou in Aldo Di Russo (Artifactory, Grčija). Predstavljata vlogo in vrednote multimedijско podprte digitalne pripovedi in digitalne izkušnje, ki ne uresničujejo le kulturnih odkritij na mestih, v muzejih in zbirkah, temveč izpolnjujejo izobraževalne cilje in mentalno usposabljanje ter obiskovalcem s posebnimi potrebami omogočajo interakcijo s (ponovno) predstavljeno dediščino.

Sledi prispevek, ki je prav tako osredotočen na rabo in izkoriščanje novih tehnologij v kontekstu univerzalnega oblikovanja v učenju, naslova *Univerzalno oblikovanje in kulturna dediščina*. Aleksandra Karovska Ristovska in Nikola Minov z Univerze Sv. Cirila in Metoda v Skopju predstavljata možnosti in dosežke interoperabilne digitalne spletne platforme, razvite v okviru projekta *Accessible and Digitized Cultural Heritage for Persons with Disabilities*. Slednja, ki predlaga vključevanje in razširitev načinov predstavljanja, več načinov izražanja in vrsto interakcij za angažiranje, omogoča osebam s posebnimi potrebami zaznavno dostopnost inkluzivnem učenju arheologije, arheološke in kulturne dediščine.

Tretji članek prvega sklopa, *Kaj zares želite?*, podpisujeta Boris Kavur in Martina Blečić Kavur z Univerze na Primorskem. Prispevek nagovarja avtentičnosti arheološke dediščine in novih perspektiv njene predstavitve, ki z uporabo IKT naprav, širijo vidik dediščinskega turizma in ga selijo v svet virtualne resničnosti. Zaključita kako se s tem omogoča, pri obravnavi o vključevanju oseb s posebnimi potrebami, premik od razprave o minoriziranih identitetah k skupni izkušnji, hkrati pa se zmanjšajo razlike med zmožnostmi potrošnje med različnimi člani sodobne in kompleksne družbe.

Drugi sklop prispevkov odpira članek *Muzejska dostopnost: razvoj dobre prakse za promocijo arheološke dediščine* v soavtorstvu Zrinke Mileusić (Univerze na Primorskem) in Aleksandre Bugar (Muzej grada Zagreba). Na primeru do-

sedanjih aktivnosti Mestnega muzeja Zagreb, ki ima dolgo zgodovino dela z obiskovalci s posebnimi potrebami in je prejel oznako COME-IN, razpravljata o pomenu in dostopnosti arheološke dediščine vsem tipom muzejskih obiskovalcev. Poudarek je na skupnem principu vzajemnega učenja, ki uvaja vse več različnih prilagoditev v muzeje za vse obiskovalce, obenem pa rednim obiskovalcem omogoča, da se seznanijo z inkluzijo.

Iz muzejsko dostopne arheološke dediščine, nas naslednji članek privede do popolnoma nedostopne arheološke dediščine, oziroma do možnosti sodobnega načina njene prezentacije na primeru grobnice v Ohridu. Ivan Malezanov iz Nacionalnega zavoda za varstvo kulturnih spomenikov in muzeja v Ohridu in Martina Blečić Kavur z Univerze na Primorskem, predstavljata izdelavo digitalne dokumentacije za virtualno rekonstrukcijo, vizualno restavracijo in 3D model zgodovinsko zelo pomembne grobnice makedonskega tipa. S tem nam predstavita kako se lahko popolnoma izoliranim najdišču omogoči *vizualni dostop* v okvirju dediščinskega turizma in/ali inkluzivne arheologije.

Naslednji članek *Rimski tempelj – heroona iz Gramadja, Barovo – Demir Kapija* je tudi primer iz prakse. Viktor Lilchik Adamsen, Antonio Jakimovski in Marjan Jovanov z Univerze Sv. Cirila in Metoda v Skopju, predstavljajo rezultate arheološke raziskave templja – *heroona* iz rimskega obdobja, izdelave tridimenzionalne digitalne rekonstrukcije, vizualne restavracije in 3D modela templja, oziroma njegove uporabe v različnih izobraževalnih dejavnostih za občinstvo s posebnimi potrebami.

Številko zaključuje obsežen članek Katharine Zanier z Univerze v Ljubljani, ki v soavtorstvu s Tajdo Senica in Nejcem Dolinarjem iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, obravnava prezentacijo in interpretacijo arheoloških najdišč glede na njihovo entiteto, stanje ohranjenosti in potencialne možnosti razvoja ter širši dostopnosti najdišč v konceptu trajnosti in inkluzije. Predstavljeni so različni predlogi prezentacije in interpretacije arheoloških najdi-

šč za obiskovalce z vidnimi in z nevidnimi oviranostmi v namen zagotavljanja čim širše inkluzije in kvalitetne interpretacije arheološke dediščine.

Razprave v tej tematski številki predstavljajo le del potencialov arheološke dediščine z vidika širjenja sposobnosti njene interpretacije, možnosti prilagajanja in dinamike angažiranja z namenom večje interaktivnosti in s tem celovitejšega vključevanja. Od teoretičnih okvirov in novih platform, ki se uresničujejo z vsakim novim projektom, do konkretnih primerov na dostopnih ali nedostopnih najdiščih, muzejskih zbirk ali razstav, pa vse do virtualne resničnosti, inkluzivna arheologija zavzema vse pomembnejše mesto pri vrednotenju, dojemanju in razumevanju preteklosti, odražajoč našo sedanost, *kakor zgoraj, tako spodaj in kakor zunaj, tako znotraj.*

Želimo vam prijetno branje!